

Հ Ա Յ

ՀԱՍԱՐՍԿՈՒԹԵԱՆ

ԴԱՏԱՍՏԱՆԻՆ

ՆՈՐ-ՆԱԽԻՋԵՒԱՆ
Տպարան Ս. Յ. Աւագեանի

1907

Հ Ա Յ

ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ

ԴԱՏԱՍՏԱՆԻՆ

ՆՈՐ-ՆԱԽԻՋԱՆԻՆ
Տպարան Ս. Յ. Առաքելյանի

1907

Печ. дозв. тип. С. Я. Авакова, Нахичевань н-Д.

Առաջադրելով յետագայ տողերը հայ հասարակութեան դատաստանին, ևս դիտաւորութիւն չունիմ անձնականի դիպչելու և հեռու եմ այդ մտքից: Իմ միակ նպատակն է ապացուցանել, որ Քիշնեի մեր Կոնսիւտորիան, որպէս հիմնարկութիւն, բոլորովին կլանված է իւր բարօրութեան շահերից, իսկ ժողովրդի շահերը նա անվերջ ժխտում է: Կարելի է սրանում գրվածը այնպէս կենդանի կերպով ու ջերմ չը հետաքրքրէ առհասարակ բոլոր հայերին (որովհետեւ այս տողերը գրելու առիթը տրված է Ղրիմի հայերի շահերի խանգարմամբ), բայց այն, ինչ որ կարելի կլինի էլի մի անգամ ասել՝ Քիշնեյտ դա նոր բան մը չէ) մեր հոգևոր հայրերի մասին, իհարկէ, բացառութիւններով, համարձակութիւն է տալիս ինձ ծանօթացնելու իմ եղբայրներին Նոր-Նախիջևանի և Բեսարաբիայի Հոգևոր Կոնսիստորիայի ներկայացուցիչների գործելու եղանակի հետ, այն Կոնսիստորիայի, որը սրտմտում է

աւմեն անգամ, երբ հասարակութիւնը գէթ որ և է չնչին նշաններ է ցոյց տալիս ստուգելու այդ յետամնաց, բիւրօկրատիկ, աւանդամօլ, բէակցիօն և շահամօլ հիմնարկութեան գործողութիւնները:

Յ. ՔՈՒՇՆԱՐԵԱՆ.

Սիմֆերոպօլ.

Եթէ Տէրն-Աստուած մեզ հոգևորականներին վրա ուղարկէր համաճարակ հիւանդութիւն խօլիւրայի կամ ժանդախտի նման և մենք՝ բոլոր հոգևորականներս, ևս էլ նրանց հետ, ոչնչանայինք, այն ժամանակ հայոց ազգը ազատ շունչ կառնէր:

Խորէն-Ստեփանէի խօսքերը.

«Մշակ», № 5 — 1907.

Միայն այն ժամանակ կարելի է ճիշտ և պաւար կազմել մարդկանց հայեացքների, յոյսերի, ակնկալութիւնների, պահանջների և մասին, երբ նրանց հետ յաճախակի և մօտիկ յարաբերութիւն ես ունենում: Մօտիկ յարաբերութեան այդպիսի պայմանների մէջ եմ դրված ես, որպէս երէցփոխ, հոգևորականութեան վերաբերմամբ: Նայեցէք, որպիսի տիպերի հետ պէտք է լինում հանդիպել, ինչպիսի հակումների հետ կուէի և ինչպիսի խոչընդոտների պատահել ժողովրդին միջօգտակար բան անելու համար: Մեր հայ հոգևորականութիւնը (Ղրիմում), լինելով մեծաւ մասամբ տգէտ և անչափ քիչ կրթված, օգտվում է (ոչ ըստ արժանաւորութեան) աւելի մեծ բարեբախտութեամբ, քան մեր հոգևորականութիւնը Կովկասում: Մինչդեռ նրա համար ամեն բան քիչ է ու քիչ է: Մեծաւ մասամբ անկուղտուր և համարեա ոչ մի կրթութիւն չը

ստացած, նա հոգևոր հայր է դառնում ժողովրդին, որը ծառաւի է գլխութեան ու ճշմարտութեան լոյսին, և նա գրեթէ ամբողջապէս դժգոհ է իւր նիւթական ապահովութիւնից: Ստանալով ծխականներից ծեսերի համար այնպիսի գումարներ, որպիսիները յաճախ չէ ստանում բարձրագոյն կրթված մարդը, նա միշտ գանգատովում է, թէ վատ է ապրում:

Իհարկէ՝ այդ ամենը փոխելը մի մարդու կարողութիւնից վեր է, բայց այդ կանէ ժամանակը, երբ մեր հոգևորականութիւնը իւր ամբողջ մասսայով աւելի կուլտուրական ու կրթուած կը դառնայ: Բայց որպէս զի մեր սայլը մի տեղում կանգնած չը մնայ, ինձ թւում է, թէ առաջին բեֆօրման պէտք է դիպչի Քիչնիկի մեր Կոնսիստորիային: Թէ ինչու ես առաջ ու առաջ դնում եմ Կոնսիստորիայի կերպարանափոխութիւնը, այդ կը տեսնենք այն դերից, որը նա խաղաց Հին Արիմի վանքապատկան հոգերը կապալով տալու գործում:

Ընթերցողս, մի կողմ դնելով այդ գործի բոլոր մանրամասնութիւնները և ՚ի նկատի ունենալով, որ հոգը վերջ ի վերջոյ տրված է կողմնակի մի մարդու, կը տեսնէ, որ Կոնսիստորիան հոգերը տվել է կողմնակի մի մարդու միայն և

եթ աւելի ստանալու համար: Իսկ ապացոյցները այն անձերի, որոնք ուզեցին կապալով վերցնել հողը հայերով բնակեցնելու համար և նրանից ստացվելու օգուտը յատկացնելու երկու ուսումնարանների, չը յարգվեցին միայն նրա համար, որ առաջարկված կապալադնից Կոնստատորիան պակաս կը ստանար: Իմ խորին համոզմունքն այն է, որ հողը մի խումբ մարդկանց կապալով չը տալու գործում յանցաւոր է Կոնստատորիան, ուրպէս Նիմուարկուիմին, իսկ նրա առանձին անդամները արժանի չեն այն ուշադրութեան, որին նրանք պէտք է արժանանային, եթէ իրանց կոչման բարձրութեան վրա կանգնած լինէին: Եթէ Կոնստատորիան չօգտվեց այնպիսի հիանալի մօմէնտից, երբ նա կարող էր ապացուցանել իւր պատրաստակամութիւնը՝ աշխատելու հասարակութեան օգտին, էլ ինչ սպասել այդպիսի հիմնարկութիւնից, եթէ ոչ անձնական բարօրութեան հետամտութիւն: Մինչդեռ երբ Կոնստատորիան թողնէր իւր շահերը (մանաւանդ որ թողնելու բան էլ չը կար, որովհետեւ մի խումբ անձերը առաջարկում էին հողի համար աւելի մեծ գին, քան կապալի գինը վերջին տարում, բայց պակաս, քան թէ այժմ տրված է) այն ժա-

մանակ, ի հարկէ, մենք հայերս անկասկած
կը գնահատէինք Կոնստատուրիայի տնշահասիրու-
թիւնը:

Այս բրօշիւըում ներքե գետեղուած լրա-
գրական լրանակուից ընթերցողըս կը տեսնէ, թէ
ինչպէս անվայել պահեց իրան Կոնստատուրիան
հողը կապալով տալու գործում և ինչպիսի աղ-
մուկ յարուցեց այն հարցումների առիթով (հա-
մարձակ կասեմ—հիմնաւոր հարցումների), որ
տրվեցին նրա վարմունքի համար այդ գործում:
Բանը այնտեղ հասաւ, որ Կոնստատուրը գրաւոր
կերպով դիմեց Արմեանակի քահանային հետեւեալ
խօսքերն անփոփոյ թղթով. „Ձեր ժողովրդին էլ
յամնում ենր Ձեր հայրական յորդորներին: Թող
տգնիւ լինեն, իսկական հայրենասէր, անարդար ան-
կարգութիւններից նեոու մնան, որ սիրելի լինեն
իրանց աչքում եւ հյարգելի օտարների աչքում“:

Ես չը գիտեմ, թէ ինչպէս վարվեց Արմեան-
ակի քահանան, բայց ինձ թւում է, թէ նա իւր
հովվեալներից պէտք է յատանար մի լաւ պատաս-
խան, որը գուցէ ստորագրութեան զգացմունքից
զրդված չը հաղորդեց ըստ պատկանելոյն: Վեր-
լուծենք կէտ առ կէտ իշխանաւորական թղթի
այդ 2-3 ֆրազերը. „Ձեր ժողովրդին էլ յանձ-
նում ենք Ձեր հայրական յորդորներին“:

Անցել են այն ժամանակները, երբ հովվեալները աւանջ էին դնում հոգևոր հայրերի յորդորանքներին. դա այն ժամանակ էր, երբ ժողովուրդն իւր զարգացմամբ հոգևոր հայրերից ստոր էր կանգնած. հիմա արդէն այն չէ. ժողովուրդը աւելի առաջ է գնացել զարգացման ճամբով, քան թէ նրա հոգևոր հայրերը: Նա լսել էլ չէ ուզում յորդորանքներին այն մարդկանց, որոնք զարգացմամբ իրանից բարձր չեն:

„Թող ազնիւ լինեն“: Իսկ ինքը Կոնստատորիան ազնիւ էր, հարցնում եմ ես: Ձը գիտեմ, կը գտնվի արդեօք մի մարդ, որը գէթ մի խօսք ասէր 'ի պաշտպանութիւն Կոնստատորիային, որը յոյս տածեց երկու հազար ռուբլի (աւելորդ) ստանալու համար և դրա համար՝ 1) երկու ուսումնարան զրկեց նպաստից, 2) հնարաւորութիւն չը տվեց խեղճ հողագործներին բնակեցնել հողը, մինչդեռ Կոնստատորիան ոչինչ չէր կորցնի, այլ ընդհակառակը կը ստանար 1000 ռուբլուց աւելի, քան սուսջվայ կապալագինը:

„Թող լինեն խկական հայրենասէր“:

Ծաղր չէ՞ միթէ սա: Ինքը Կոնստատորիան խորհուրդ է տալիս ուրիշներին հայրենասէրներ լինել, իսկ հէնց ինքը այնպիսի մի քայլ է անում, որ ոչ մի դէպքում չէ կարող ցոյց տալ Կոնստա-

տորիայի հայրենասիրութիւնը: 2000 ըուլու համար նա զրկում է հովվեալներին հողի վրա նրստելու հեռանկարից և երկու ուսումնարան նպաստ ստանալուց, և դեռ համարձակվում է խօսել հայրենասիրութեան մասին:

„Անարդար անկարգութիւններից հեռու մնան“, Իսկապէս ասած ես չեմ հասկանում, թէ ինչ է այդ „անարդար անկարգութիւնները“, եթէ Կոնսիստորիան ակնարկում է հովվեալների երկրորդ դիմումի վրա (հողը պ. Սափաքին տրվելուց յետոյ), որ հողը տրվի իրանց, դրա համար Կոնսիստորիան նրանց շնորհակալ պէտք է լինի, որովհետեւ նրանք հնարաւորութիւն տվին Կոնսիստորիային սթափվելու սխալ քայլից: Բայց Կոնսիստորիան այս անգամ էլ խոչ մնաց և հողը տվեց պ. Սափաքին:

„Որ սիրելի լինեն իրանց աչքում և յարգելի օտարների աչքում“,

Դէ, այդպիսի բարոյախօսութիւն կարդալ կարելի է երեխաներին և ոչ թէ հասակաւոր մարդկանց: Ես խորհուրդ կը տայի, որ ինքը Կոնսիստորիան „սիրելի լինէր իւր ժողովրդի աչքում“:

Գայթակղութեան չը դիմանալով՝ ես առաջ կը բերեմ նոյն թղթից հետեւալը. „ուստի Կոն-

սխառորիայն կը գիջանի (!) յօգուտ ժողովրդի տալ
(Օլի-Խիյդաշի նողը նոյն գնով, նոյն պայմաններով,
եթէ պ. Սափարի հետ փոխադարձ համաձայնութիւն
կայացնէր և նրանից վերցնէր, մինչեւ անգամ կա-
րելի կլինի երեք տարի եւս աւելացնել (ուշառա-
տաձեռն դարձաւ):

Իսկոյն երևում է, որ այդ գրողները ոչ թէ
գործի մարդիկ են, այլ բիւրօկրատներ: Ախր՝ ե-
թէ մենք կամենայինք հողը 10000 ըուբլով առ-
նել, մի՞թէ մենք ինքներս չէինք գտնի պ. Սա-
փաքի ճամբան: Վերոյիշեալն ասելով Կոնսիստո-
րիան կարծում է, թէ նա էլի շատ բան արեց,
որպէս զի հողը իւրայինների ձեռքն ընկնէր և
նոյն իսկ առատաձեռնութիւն ցոյց տվեց, աւե-
լացրեց երեք տարի ժամանակամիջոց:

Եթէ ես ուզէի վերլուծել Կոնսիստորիայի
ամբողջ հոչակաւոր թուղթը, նրա դերը կը պար-
զվէր էլ աւելի ցաւալի, բայց սոսա՞ծս էլ բաւա-
կան է, որ ընդունենք այն ակսիօման թէ մեր
Կոնսիստորիան միայն և եթ իւր մասին է մտա-
ծում, իսկ ժողովրդի շահերի վրա—, մի լաւ
թքել եմ: (*):

Եթէ իմ ընթերցողը չը հոգնեց և եթէ հե-

*) Տես բրօշիւրիս վերջի էջերում «Մշակի» մէջ տպուած
նամակս. «Քիչնեի հայոց Կոնսիստորի տեղափոխութեան հարցը»:

տաքըքը՛ւմ է աղգային գործերով, այս բռօշիւ-
րի մնացած մասն էլ կը կարգայ:

Յ. ՔՈՒՇՆԱՐԵԱՆ.

ԱՆՀԱՍԿԱՆԱԼԻ Է
(Նամակ խմբագրութեան)

Մայիսի 7-ին 1906 թ. Սիմֆերոպոլի ծխական դպրոցի դահլիճում նշանակված էր Պերեկոպի գաւառում գտված 2700 դեսեատին խրիմի Սուրբ Խաչ վանքին պատկանող հողի կապալով տալու աճուրդը։ Այս հողի նախկին կապալը վերցրել էր հանգուցեալ պ. Սպենդիարեանը 7000 ռուբլով և իր կողմից տուել գիւղացիներին աւելի բարձր գնով։ Աճուրդը կատարելու համար Բեսարաբիայի թեմի առաջնորդի կողմից եկած լիազօր Բենիկ վարդապետին ներկայանալով Սիմֆերոպոլի և Օրբազարի հայ հասարակութիւններից մի քանի անձնաւորութիւններ, առաջարկեցին հետեւելը. տալ իրանց կապալով այդ հողը այն պայմանով, որ սրանք իրանց կողմից բաժանեն այդ հողը գաղթական հայ հողագործների մէջ էժան գնով, իսկ եղած օգուտը յատկացնել յիշեալ երկու քաղաքների ծխական դպրոցներին։ Նրանք պարտաւորվում էին նոյնպէս հոգալ գիւղացիների տնտեսութեան վերաբերեալ բոլոր պարագաների պէտքերը։

Այս առաջարկութիւնը սկզբից առաջնորդի լիազօր վարդապետը հաւանութեամբ ընդունեց

և որովհետև նա միշտ կրկնում էր, «բ կապալա-
զինը ամբողջովին ծախուում է կոնսիստորիայի
ապահովութեան և վանքի այլ պէտքերի վրա և
7000 ռուբլին այդ պէտքերին չի բաւի, կապա-
լառուներից անընդհատ «բարեխղճութիւն» էր
հայցում: Կապալառուները համաձայնվեցին աւե-
լացնել կապալագինը և հասցրին 8000 ռուբլու,
միայն այն պայմանով, որ կապալի ժամանակա-
միջոցը աւելացնվի, որովհետև նշանակված (ա-
ճուրդի) վեց տարի ժամանակամիջոցում չէր կա-
րելի արդարացնել արված ծախքերը, նամանա-
ւանդ եթէ ի նկատ առնվեն նաև անբարեյաջող
տարիներ: Այս պայմանները իսկոյն հեռագրով
յայտնեցին առաջնորդին: Մինչ այս՝ եկաւ և մա-
յիսի 11-ը կրկնաճուրդի օրը (աճուրդը մայիսի
7-ին չը կայացաւ կապալառու չը լինելու պատ-
ճառով): Իսկ այդ բոլոր ժամանակը (7 — 11 մա-
յիս) վերոյիշեալ անձանց և լիազօրի միջև շա-
րունակվում էին բանակցութիւնները:

Կար միայն մի հանգամանք, որը ոչ ոք
հասկանալ չը կարողացաւ: Լիազօրի խօսքերի
համաձայն առաջնորդը իր համաձայնութիւնն էր
տուել հեռագրով հողը տալու 8000 ռուբլով և
10 տարի ժամանակով, իսկ յետոյ լիազօրը յայտ-
նեց, իբր թէ առաջնորդը հեռագրով առաջար-

կում է հողը տալ 9000 ըուբլով, սակայն կապալառուներից ոչ ոք չը կարողացաւ տեսնել այդ հեռագիրները: Երբ բանակցութիւնները սկսեցին սուր կերպարանք ստանալ, լիազօրը սկսեց ամբաստանել կապալառուներին համախմբման (сґау-ка) մէջ: Այս ամբաստանութիւնը խիստ անիրաւացի և անհիմն էր և ծիծաղելի, այն հասարակ պատճառով, որ յիշեալ կապալառուները սովորական կապալառուների պէս ոչ թէ իրանց անձնական շահերին պիտի հետամուտ լինէին, այլ երկու (մեր կարծիքով—գովելի) գործ էին ցանկանում միայն իրագործել. նախ առանց հողի մնացած աղքատ գիւղացիներին էժան գնով հող մատակարարել և ապա՝ մի որեւէ բանով օգնել՝ երկու աղքատ հայ դպրոցների: Բացի անձնական շահերի բացակայութիւնից, կապալառուները իրանց վրա էին վերցնում նաև մի ահագին ծանրութիւն — գլխացաւանք, որը չէր բացասում, նաև առաջնորդի լիազօրը:

Այսպէս թէ այնպէս, բայց լիազօրի նախկին համակրանքը դէպի այդ գովելի գործի ձեռնարկութիւնը սկսեց նուազել, որովհետև մի ինչ որ անհասկանալի պատճառով 8000-ի փոխարէն 9000 ըուբլու պահանջը երևան եկաւ, համեմ-ված «բարեխղճութեան» աղերսանքներով: Եւ

կարծես հասարակական այս գործը բոլորովին նշանակութիւն չունէր հոգևոր կառավարութեան համար, չը նայած նրան, որ հոգևորականութիւնը ամբողջովին մեր հասարակութեան շնքին է: Վերջապէս երբ ոչ մի համաձայնութիւն նրանց մէջ չը կայացաւ, լիազօրը յայտնեց, որ աճուրդը նա կը կայացնէ Քիշնևում և որ լիայոյս է, որ հողը կը տրվի աւելի բարձր գնով: Իսկ միթէ վերոյիշեալ կապալառուների առաջարկութիւնը նմանապէս արժանի չէր լիազօրի բարեխղճութեան և միթէ հայ աղքատ հողագործների շահերը աւելի բարձր գին չունեն: Այս շատ անհասկանալի է: *)

Երէցփոխ Յ. Քուշնարեան.

Մշակ 1906 № 136.

ԲԱՑ ՆԱՄԱԿ

(Քիշնևի հայոց հոգևոր կօնսիստօրիային)

Սիմֆերօպօլի հայոց ուսումնարանում մայիսի 7—11-ին նշանակված աճուրդը, որով ս. Խաչի վանքին պատկանող հողերը պէտք է կապա-

*) Այս իմ չափաւոր և կօրրէկտ նամակիս Բենիկ վարդապետը տուեց մի երևելի պատասխան, որը ընթերցողս կտեսնէ բրօշուրիս վերջի էջերում:

լով տրվէին, չը կայացաւ: Մի քանի հոգի, ինչպէս վերև «Անհասկանալի է» յօդուածումս ասել եմ, լիազօր վարդապետին առաջարկեցին, այդ հոգերը կապալով տալ իրանց այն պայմաններով, որոնք իրանք հեռագրով առաջարկել էին վիճակաւոր առաջնորդին: Նրանց պայմանը չընդունվեց: Բայց առաջարկողները մինչև այժմ չեն կորցնում իրանց յոյսը, որ այդ գործը կաջողվի, ոչ թէ շահասէր նպատակներ ի նկատի ունենալով, այլ—նախ՝ այդ հոգերը չունենոր հայ հողագործներով բնակեցնելը, երկրորդ՝ երկու ուսումնարանների դրամական օգնութիւնը և երրորդ՝ (որը ամենագլխաւորն է) հաստատ համոզմունքը, որ այդ հոգերը Պետական Դոման հարկադրաբար պէտք է սեպհականութիւնից հանէ: Այս վերջին դէպքում նրանց առաջարկած կօմբինացիան կատարելապէս շահաւէտ պիտի լինէր կօնսիստօրիայի համար, որովհետև հողը, որ բնակեցրված կը լինի հողագործներով, չի խլվի և կօնսիստօրիան իւրաքանչիւր տարի կը ստանայ այն եկամուտը, որը նրան առաջարկում էին:

Վերջապէս առաջարկողները ինչո՞րե՞նք ենք: Բի առաջ ունենալ այն, որ ներկայ դէպքում նրանք չէին հետամտում անձնական շահերի: Եթէ կօնսիստօրիոն և լիազօրը նրա վրա ուրիշ

կերպ են նայում, առաջարկողներին մնում է միայն սրտի խորքից ամսոսալ, որ լաւ գործը չէ կարողանում իրականանալ միայն այն պատճառով, որ լիազօրը հարկաւոր ջանք և եռանդ ցոյց չը տուեց առաջարկութեան իսկական աստառը պարզելու համար, այլ ինկատի ունեցաւ միայն և եթ կօնսիստօրիայի շահերը, կարծես չունենոր հողագործների շահերը կօնսիստօրիայի շահերից բարձր չէին: Յամենայն դէպս վերոյիշեալ կօմբինացիան առաջարկողները հետաքրքրվում են իմանալ, արդեօք կօնսիստօրիան ի՞նչպէս վերաբերվեց առաջարկած կօմբինացիային:

Երէցփոխ Յ. Քուշնարեան.

Մշակ 1906 № 136.

Ձե՛ր ԽԻՂՃՆ Է ՀԻՒԱՆԴ

(Բաց պատասխան Սիմֆերոպօլի Երեցփոխ Եւկոֆ Սերգէիչ Քուշնարեովին)

Եւկոֆ Սերգէիչ!

Ձեր ամբաստանադիրը նուաստիս հաուցէին կարդացի «Մշակ» օրադրի № 136-ում:

Զարմանքիս չափ չկայ: Դուք բարեկիրթ մարդուն անվայել վարմունքով ոտքի տակ էք տալիս և՛ բարեկամութիւն, և՛ արդարութիւն, և՛ յարգանք, և որ գլխաւորն է, սպանում էք ճշմարտութիւնը և նրա ընկած տեղում ստայօղ շաղախից մի արձան էք կանգնեցնում ձեր անուան ու արժանիքին վայել:

Ինձ պատմել էին, որ դուք ջղերի հիւանդութիւն ունիք, բայց ձեր վարմունքն իմ դէմ սպացուցանում է, որ դուք մի առաւել ծանր հիւանդութիւն ունիք, զոր խիղճն է հիւսնդ: Եթէ բացարձակ ստել կարող է և ձեր նման բարձրագոյն կրթութիւն (ներեցէք ուսումնա պիտի ասէի, այլ ոչ կրթութիւն) ստացած մարդը, էլ ինչ զանազանութիւն ուսումնաւորի և տգէտի մէջ, արիստոկրատի և գեաղայի մէջ: Սուտ է, թէ ես լիազօր իրաւունքներով էի զրկուած կոնսիստօրի կողմից: Եթէ այդպէս լինէր, ես շարունակ հեռագրական դիմումներ չէի անի իմ անմիջական իշխանութեանը, որից շարունակ հրահանգներ էի սպասում:

Ուղիղ է, որ ես ձեզ յորդորում էի բարեխիղճ լինել, երբ նկատում էի, թէ ուսմամբ փքացող պարոնիդ մէջ խիղճը նոյնքան համր է, որքան ձեր երկու գործակիցների մէջ, որոնց դուք

ինձ մօտ, տոանձնապէս բռունցք — «КУЛАКЪ» — անունը տուիք: Ուրանալու հերոսութիւն էլ ունիք, որ ուրանաք այս ճշմարտութիւնը: Ասացէք խնդրեմ. ի՞նչ կապ «գաղափարական գործչիդ» և «КУЛАКЪ»-ների մէջ, ի՞նչ յոյս բռունցքներից հասարակ դասակարգի համար, որոնց բարեգործութեան անունով, գուցէ և ջղային միամտութեամբ, դուք խեղճ հայ գիւղացիների վզին էիք ուզում նստեցնել, ինչպէս յետոյ պարզուեցաւ: Դուք ամենքդ «ի միոջէ բերանոյ» պընդում էիք խղճի հակառակ, թէ «այդ հողը 7000 ուրբլուց աւելի չարժէ, ոչ որ դրանից աւելի չի տայ և այլն և այլն»: Իսկ ես յորդորում էի ձեզ բարեխիղճ լինել, հաստատ գիտենալով, որ ձեր առաջարկած դինը ձեր անբարեխիղճութեան վկայականն է: Վերջը բարձրացրիք 8000-ի, բայց պահանջեցիք 18 տարուայ սլայման կապել: Ուրովհետեւ հայ գիւղացու անունով էիք խնդրում, ծանրացաք իմ նուրբ պգացմունքներուս վրայ և ես յօժարացայ դիմել հեռագրով սրբազան առաջնորդին, որ հողը 8000-ով և 12 տարով հայերին յանձնելու շնորհն անէ: Դուք այս էլ չընդունեցիք, պնդեցիք 19 տարուայ վրայ և դիմամբ քանդեցիք գիւղացիների գործը, որովհետեւ ձեր տիպի մարդիկ ճշմարիտ բարիք անել

չեն կարող, այլ թող փշելով անուն ու փառք են երազում խեղճ գիւղացիներից:

Արդ՝ ես իբրև վարդապետ յանցանք եմ գործել, որ ձեզ նմաններին, բարեխղճութեան եմ հրաւիրել, յորդորել եմ, որ ծայրայեղ գրկանք չհասցնէք կոնսիստորիային, որ նոյնպէս ձեր ազգային հաստատութիւնն է: Արատաւոր բան է խօսածս, որ դուք հեգնութիւնների և յանցանքների շարքն էք դնում:

Ձեր և ձեր «кулакъ» ընկերներից երկուսի անբարեխղճութիւնը նկատեցին և ուրիշները ձեզանից, երբ դուք հասարակաց բարիքի անունով հողը սակարկում էիք ինձ հետ և յանկարծ մասնաւոր ձեռնարկութեան կերպարանք տուիք: «Это частное предприятие», դուք ինքներդ գոռացիք մէկի վրայ և այն ժամանակ ագնիւ Մագլումեան ձեր երեսով տուաւ, թէ «եթէ մասնաւոր գործ է, էլ ի՞նչ հասարակութեան կամ բարեգործութեան անունով էք խօսում»: Եւ դուք հրապարակեալ խայտառակութիւնից կրակն ընկաք. վրդովուեցաք, չափազանց վիրաւորուած զգացիք ձեզ և բացարձակ յայտարարելով, որ զործին էլ չէք մասնակցելու, ելաք խռովեցաք ու մոգի ընկած հորթի նման մինչև Սևաստոպոլ գնացիք նոյն գիշերը: Իսկ ձեր կուլակ ընկերը

այնքան ցած եղաւ, որ Զուլուսի վայրենութեամբ դիմումն արաւ ձեր եղբօր, պատուական Գէորգ Քուշնարեանին, որ Մազլումեանին իր տանից վռնդէ, որովհետեւ իբր թէ նա ձեզ վիրաւորեց: Իրօք այդտեղ ոչ մի վիրաւորանք չկար, այլ կատաղութիւն Մազլումեանի դէմ, որ ձեր «նուիրական գաղտնիքին» դիպաւ: Հարկաւ, Գէորգ Քուշնարեանը խօսակոֆ Սերգէիչ Кунинаревъ-ը չէր, որ այդ բարբարոս առաջարկը կատարէր:

Պ. Մազլումեանը պահանջում էր, որ եթէ դուք Կոնստանտնուպոլիսից գիշումն էք ուզում բարիքի անունով, այն ժամանակ երաշխաւորութիւն տուէք հասարակութեան ձեռքը, որ դուք յետին միտք չունիք: Բանն աւելի խայտառակ կերպարանք ստացաւ, երբ ձեր «КУДАКЪ» ընկերները սկսան մէկ մէկու «յետս ընկրկելու» (отступной) գումարներ առաջարկել: Եւ ի՞նչ երկաց. դրանք մտածում էին խաբել ինձ էլ, գիւղացոյցն էլ, և իրանց ձեռքը գցել կալուածքը, որ յետոյ դադէին խեղճերին:

Եւ ի՞նչ դժուար էր այդ հարիւր-հազարանոցներին, որ առանց չանայ թակելու վերցնէին հողը գիւղացոց համար, եթէ յիշաւի դրանց միտքը բարեգործութիւնն էր:

Այս ամենը տեղի է ունեցել պատուական

պ. Գէորգ Քուշնարեանի տանը, կողմնակի ան-
ձնաւորութիւն պ. Յ. Սելինեանի ներկայու-
թեանը:

Դուք սուտ էք ասում, թէ հողին վերաբեր-
եալ հեռագիրները ես ծածկել եմ կապալառու-
ներից: Ես հեռագրներից մէկի բովանդակութիւ-
նըն ասացի — «КУПАКЪ»-ներից մէկին, նա չըհա-
ւատաց և ես պատասխանեցի. «եթէ դուք իմ
խօսքիս չէք հաւատում, որ կարող եմ ապացու-
ցել հեռագիրը ցոյց տալով, ինչպէ՞ս հաւատամ ես
ձեր խօսքին, թէ դուք ոչ ձեր զրպանի, այլ հայ
աղքատ դասակարգի վրայ էք մտածում, քանի
որ ոչ մի երաշխաւորութիւն չկայ ձեզնից:
Եւ երբ մի քանի ըռպէից յետոյ նոյն պարոնի
հետ ներս են մտել պ. պ. Գէորգ Քուշնարեանը,
Յակոբ Մազլումեանը, ես հեռագիրն ամենքին ևմ
տուել: Իսկասպէս այս դէպքը կատակի կերպա-
րանք ունէր, որից սուտ փշոզները միայն կարող
են գուռնայ շինել:

Ի դէպ. և միթէ՞ ես պարտաւոր էի իմ բո-
լոր հեռագիրները ցոյց տալ, որոնք հեռագրւում
էին ինձ և ոչ ձեզ համար:

Ձեր համախմբման մասին ես ձեր փոխա-
րէն ամաչել եմ նոյն իսկ խօսք բանալ: Ձեր ե-
րեսովն էր տուել ձեր «СТАЧКА»-ն հայր Տէր-Օկ-

սէնս աւագ քահանան, որի խօսքերից կրակուած դուք ինձ պատմեցիք փրփրոտ բերնով և ես ձեզ վրայ մի քանի խօսքով սառը ջուր լցրի, որ չմոխրանաք: Իսկ այժմ դուք ստում էք, հերիք չէ, դուք ինքներդ ձեր արարքը դեռ հրապարակի վրայ էք դրել առանց ամաչելու: Ես այդ մասին էլի լռում եմ, բայց հարցնում եմ ձեզ, միթէ սուտ չէ որ «աճուրդն ու կրկնաճուրդը չկայսցան կապալառու չլինելու պատճառով»:

Եւ վերջապէս այսքան սուտն ուր էք տեղաւորում:

Սուտ է, թէ «լիազօրը յայտնեց, որ աճուրդը նա կկայացնէ Քիշնեում»: Ես ցոյց եմ տուել շատերին այն հեռագիրը, որով սրբազան առաջնորդը հրամայում էր ինձ վերադառնալ Քիշնե և յայտնում էր, որ մտադիր է Քիշնեում աճուրդ նշանակել:

Ձեր անվերջ ստերին, բլագօրօդնի Եակոֆ Սերգէիչ, յաջորդում է իբրեւ էֆֆէկտ մի իժի թոյն, որ մօդնի գործիչի խօսքերով թափում էք հոգևորականութեան վրայ, հետևեալ ֆրագով. — «հոգևորականութիւնը ամբողջովին հասարակութեան շնքին է»:

Ասացէք խնդրեմ, պ. հօտարիտս-երէցփոխ, ինչով ենք մենք ձեր շնքին. նրանով, որ կամաւ

և յօժարութեամբ վերարկու ենք հագել, որ ձեզ նման մարդկանց ծառայենք, նրանով, որ օտարի հուժիրած հոգերով յանուն վանքերի և առաջնորդի մի պատառ հայ ենք ուտում, որ մեր ազգի համար առապենք և դեռ սիրով ու յօժարութեամբ բաժին ենք հանում հայ վարժարաններին: Միթէ՞ ձեր պապերի յառանգութիւնն են վայելում հոգևորականները, միթէ՞ նրանք զօռով ստանց ձեր հրաւիրանաց մտան ձեր տուն:

Մասնաւորենք մեր խօսքը, ասացէք խնդրեմ, Նալոֆ Սերգէիչ, երբ և ո՞րքան գումար էր տուել դուք անձնապէս հոգևորականութեան. ասացէք, հարուստ պարոն, ո՞վ է նստած ձեր շինքին: Դուք ձեր խօսքերն ուղղում էք ինձ դրած նամակի մէջ. դուցէ ես եմ ձեր շինքին նստել: Ի՞նչպէս, երբ. երկիցս հրաւիրել էք ինձ Սևաստոպոլից գալ և ձեզ համար պատարագել ու բարոգել: Նկել կատարել եմ ձեր խնդիրը սիրով ու գնացել, իսկ ինչով եմ ծանրացել ձեր շինքին, որ անարգ կերպով վիրաւորում էք. գոնէ խնայէիք ձեր ժողովրդի ընտիր զգայմունքներին, նրանց ազնիւ արցունքներին... դուք ինձ ստիպում էք, որ անհամեստ լինեմ:

Ես ձեզ հասկանում եմ. Դուք ուզեցար մի ֆոկլոր սարքել յողի անունով, (սատատի մասին

լոում եմ): Գիւղացիք հոտն առան, որ կարծեցեալ բարեգործներ իրանց խաբեցիք (նրանցից մէկը մի КУЛАКЪ-ի երեսին զարկեց այդ խօսքերը): ձեզնից բացադրութիւն են ուզում, իսկ դուք խուլիգանի պրովոկատարութեամբ և խիղճ ծախած չարչու նման մեղքը բեռնում էք Բենիկ վարդապետի վրայ, մտածելով «ինչ փնաս ունի, հոգեւորական է, թող սյա էլ քաշի»:

Դուք էլ այդ շատ լաւ հասկանում էք, բայց անհասկացող էք ձեռնում, որովհետեւ ձեր խիղճըն է հիւանդ*):

Բենիկ վարդապետ.

Հովիւ 1906 թ. № 29.

*) Թէպէտ և գործի դրութիւնը չի փոխում, այնուամենայնիւ ճշմարտութիւնը պահանջում է ասել, որ վարդապետը մասնաւոր նամակով ինձ գրում է. „Իմ բարկութեան արդիւնքը անարդարութիւն եղաւ“, „այլ ես բարկութեան թափով խիստ լեզու և ծանր բռնուր ուղղեցի Ձեզ“, „որ ես ինքս ինձ պատժեցի այդ սխալանքիս համար“:

Այնուամենայնիւ հայհոյանքը ֆնում է հայհոյանք և բարեկիրթ մարդու՝ այն էլ վարդապետի պատիւն չի անում:

Քիշնե, 15-ն Յուլիսի.

Մշակի այս տարուայ 136 համարում Սիմֆերոպոլի հայոց եկեղեցիների երեսփոխան պ. Յակովբ Քուշնարեանը մոռանալով, որ երեսփոխանները լրագրի միջոցաւ չեն դիմում կոնսիստորիաներին, երկու համակ է տպել մէկը կոնսիստորիայի նախանդամ Տ. Բենիկ վարդապետի, միւս կոնսիստորիայիս հասցէին: Ստիպուած է կոնսիստորիայս ճշմարտութիւնը պարզելու համար ի պատասխանի պ. Յ. Քուշնարեանի իւր պաշտօնական գրերից մինը Օրբազարի Օգսենտիոս քահանայ Հայրունու անունով արձակած (թ. 1080) սրա հետ միասին ուղարկել խմբադրութեանդ խնդրելով գետեղել Հովուի մէջ:

Անդամ կոնսիստորիայի

Բարսեղ ա. քահ. Ղազանճեանց.

Պ ս տ ճ է ն .

Բարեկրօն Ա. Օգսենտ քահանայ Հայրունի,
Ծխատէր Արմիանսկի Հայոց.

Քաղաքիդ հայ պատուաւորներից ոմանք Յ. Դաւթեան, Մ. Մսիրեան, Մ. Բախալեան և այլք սոյն տարուայ Յունիսի 14 թուակիր մի գեղուցմամբ դիմելով Ատենիս, խնդրում են, որ

Կոնսիստորիայի Օգի-Նիյդաչ կոչուած հողը կապալառու Սափաքի ձեռքից առնենք և սաճք իրանց անհող հայ գիւղացիներին յանձնելու միտումով: Իրանց թղթի մէջ յարգելի պարոնները շեշտում են իրանց բարեսրտութիւնը առ հայ գիւղացին և իրանց հոգեւոր հայրերի սառնասրտութիւնը առ նոսա: Հուսկ յետոյ կարեւոր են համարել յիշել, որ հայ գիւղացիք զրգուած են, կարող են անկարգութիւններ լինել և այլն և այլն: Առ այս կոնսիստորիայս պարտք է դնում Ձեր վրայ հետեւեալը ընթեռնուլ յարգելի պարոններին և հայրական յորդորանօք խրատել, որ խոհեմութեամբ և ազնւութեամբ ընթանան:

Կոնսիստորիայս իւր պաշտօնական յայտարարութիւններից յետոյ պարբերական մամուլի մէջ Մայիս ամսին ուղարկեց իւր նախանշամին և Ատենադպրին Սիմֆերոպօլ քաղաք յիշեալ հողը աճուրդով տալու ըստ օրինի: Տեղական մի քանի պարոններ, Արմեանսկի մի երկու պարոնի հետ միասին ցանկութիւն էին յայտնել „յանուն ազգասիրութեան“ (!) վերցնել հողերը հայ գիւղացիների համար. Հայր նախանդամը առաջարկել էր նրանց մտնել աճրդախօսութեան մէջ, վստահացնելով, որ իրանց վրայ կթողնի հողը: Սակայն յիշեալ պարոնները ոչ միայն

ածրդախօսութեան մէջ չէին մտել, այլ նոյն իսկ խանգարել թէ անդի և թէ կրկնաճուրդի գլուխ գալը, որպէս զի հողը իւր ներկայ գնից ամենեւին չբարձրանայ, կարծես թէ այդ հողը ոչ թէ ազգային հաստատութեան էր պատկանում, այլ մի օտար ազգի. Ածրդախօսութեան անյաջողութիւնից յետոյ օտարները դիմում են կոնսիստորիայի ներկայացուցչին և խնդրում են մասնաւոր պայման կապել իրանց հետ, խոստանալով տալ 3 ր. 50 կ. մինչև 4 ր. իւրաքանչիւր դեռնետինին: Սակայն Հայրնախանդամը տարուելով իւր ժողովրդասիրական զգացմունքից խոյս է տալիս կոնսիստորիայի համար ձեռնադրու առաջարկութիւնից և չի ուզում օտարին յանձնել, այլ հայ ժողովրդի ցանկութիւնը սիրելով սիրով յօժարում է տալ հայ մեծատուններին սակաւ վարձագնով, որպէս զի հայ գիւղացիքն օգտուեն: Այդ մասին նա ժողովներ է անում երկիցս խորհելու հայերի հետ: Նա կոնսիստորիայի առաջ պատասխանատուութիւն յանձն առնելով, առաջարկում է յերկարել սահմանաժ 6 տարին 8-9, վարձագին առաջարկում է տարեկան 9 հազար: Յիշեալ պարոնները նկատելով թէ ժողովրդասէր մարդու հետ զործ ունեն, ծանրանում են նրա լաւագոյն զգացմունքների վրայ, խնդրում են առ

առաւելն 8000-ով տալ և այն էլ անպայման 18 տարով և առանց գրաւականի: Հայր նախանգամը բացատրում է թէ 18 տարին ապօրինի ժամանակամիջոց է, կոնսխատորիայն այդ բանը չի կարող ընդունել, յանձն է առնում իւր անձը պատասխանատւութեան հնթարկել և յերկարել մինչև 12 տարի: Նա խնդրում, նա զգուշացնում է թէ օտարները կվերցնեն հողը կաճ ժամանակով և 9-10 հազար վարձագնով, այն ժամանակ ուշ կլինի: Հայ պարոնների համար իրանց բարի հովուի ձայնը «Ձայն բարբառոյ յանապատի» է մնում: Ի դէպ ժողովի ժամանակ հայ ազգասէր պարոններից մինը յոյս ունենալով որ անպատճառ չնչին գնով հողը ձեռք է բերելու, մոռանում է հայ գիւղացուն և հայրենասիրութիւնը և առաջարկում է իւր ընկերներին յետ կենալու (отсупноћ) 3000 ըուբլի, որով մերկանում է իւր ներքին աշխարհը: Այս խօսակցութիւնը տեղի է ունենում յարգոյ պ. Գեորգ Քուշնարեանի տանը, որի բնակիչները ագնութեամբ կվկայեն այդ: Այժմ համեմատելի է ազգասէր պարոնի և տրհամարհուած «հողևոր հայրերի» ժողովրդասիրութեան չափը: Այս ամեն կարող է վկայել խղճի մտօք պ. Փախալեանը, որ ի լրոյ գիտէ: Վերջացած համարելով իւր գործը և չկամենա-

յով օտարների տալ առաստ կապալավարձով, Հայր Նախանդամը Սրբազան Առաջնորդի հրամանով վերադառնում է Քիչնէ: Կոնստիստորիայն ահագին ծախսեր անելուց յետոյ այսպիսով իւր նպատակին չհասաւ, շնորհիւ այն բանի, որ մեր հայ պարոնները կամենալով հողը վերցնել իրանց ազգային հաստատութեան՝ կոնստիստորիային բացարձակ զրկանք էին կամենում, որ ամենեկին ոչ ազգասիրութիւն է, ոչ յարգանքի նշան դէպի իրանց «հոգևոր հայրերը»: Հ. Նախանդամի՝ Տ. Բենիկ վարդապետի վերադարձից յետոյ օտար մարդիկ սկսան նամակներով և հեռագրերով խնդրել հողը: Սրբազան Առաջնորդը ձգձգում էր օտարներին պատասխանելը, յուսալով որ հայերից դիմումն կլինի: Եւ յիրաւի Սիմֆերոպոլից պ. Ալեանաքեանը հեռագրով խնդրում էր հողը օտարի չտալ, մինչև որ առաջիկայ կիւրակին ծխական ժողովում կորոշուի հողը վերցնել հայերի համար: Սիրով համբերեց Նորին Բարձր Սրբազնութիւնը և յանկարծ կիրակին անցաւ, անցան և օրեր, երբ Տ. Օգսենտիոսը հաղորդեց թէ ծխական ժողովը վճիռ չարաւ հողը վերցնել փւղացիների օգտին: Բարութեան և համբերութեան բաժական արդէն լիքն էր, «հոգևոր հայրերը» իրանց պարսպն ապնւութեամբ կատարել է-

ին: Ուստի հողը պէտք էր տալ ձեռնտու պայմանով վերցնողին: Այդ պարոնը եղաւ Սաբախը, որը գրով խնդրեց տալ իրեն 6 տարով 10,000-ով: Պայմանը հետագրով ընդունուեցաւ. և տուջարկուեցաւ Քիշնե գալ, ուր պայմանագիրը գրուեցաւ, ստացուեցաւ 5000 ուրլի գրաւ, 5000 կիտամեայ վարձագիրնր: Այժմ յիշեալ յարգելի պարոնները կամենում են որ իրանց ազգային հաստատութիւնը՝ կոնսիստորիայն, իրանց Սրբազան Առաջնորդը օրէնքի, խղճի և արդարութեան դէմ գործ անի, պայման քանդի, կոնսիստորիայն գրումական փաստ կրէ այս նեղ օրերում, դասի ենթարկուի, ծաղր ու ծանակ դառնայ օտարների աչքում, երևայ մի հաստատութիւն՝ որ վստահութեան արժանի չէ, որ հողն յետ առնի և տայ իւր ժողովրդին: Միթէ այս ազգասիրութիւն է, միթէ այս հնարաւոր խնդիր է, կամ կատարելու պահանջ:

Արդ, բարեկրօն Հայր, այս գործի մանրամասնութիւնը Ձեր խոհեմութեանը ներկայացնելուց յետոյ, Ձեր ժողովրդին էլ յանձնում ենք Ձեր հայրական յորգօրներին: Թող ազնիւ լինեն, իսկական հայրենասէր, անարդար անկարգութիւններից հեռու մնան, որ սիրելի լինեն իրանց աչքում և յարգելի օտարների աչքում: Իսկ որով-

յետե այժմ անհնարին համարի ըստ օրինի պայմանը քանդել, ուստի կոնսիստորիայն կզիջանի յօգուտ ժողովրդի տալ Օգեխայղաջի հողը նոյն քնով, նոյն պայմաններով, եթէ Սաբախի հետ փոխադարձ համաձայնութիւն կայացնէք և նրանից վերցնէք, մինչև անգամ կարելի կլինի երեք տարի ես աւելացնել Սաբախին: Միայն պատասխանատուն կոնսիստորի առաջ կլինի ըստ առաջնոյն Սաբախը, և նրա հետ կապած կոնսիստորիայի պայմանը կմնայ անխախտ:

Իսկականի հետ ուղիղ է՝

Ատենադպիր կոնսիստորիայի

Կ. Յովհաննջանեանց.

Հովիւ 1906 թ. № 29.

Անճշտութիւնք

Կոնսիստորի 15 Յուլիսի գրութեան:

- 1). Կոնսիստորը գրում է. „... սակայն Հայրնախանդամը տարուելով իւր ժողովրդասիրական զգացմունքներից խոյս է տալիս կոնսիստորիայի ձեռնտու առաջարկութիւնից...”

Աճրդի և կրկնաճրդի ժամանակ Սիմֆերոպօլում ոչ թէ ձեռնտու գին, այլ ոչ մէկ գին առաջարկուած չէ, որովհետեւ ոչ

աճուրդը և ոչ կրկնաճուրդը չկայացան, ուրեմն խոյս տալու հարկաւորութիւն էլ չկար:

- 2). Կոնսիստորը գրում է ,,...այդ մասին նա (այսինքն նախանդամը) երկիցս ժողովներ է անում...“

Նախանդամը ոչ մի ժողով արած չէ. ժողովը կազմեցին այն անձինք, որոնք մոտոդիր էին հողը կապալով առնել. Նա մինչև անգամ ժողովներուն ներկայ ևս եղած չէ:

- 3). Կոնսիստորը գրում է ,,...պարոնները նկատելով, թէ ժողովրդասէր (!) մարդու հետ գործ ունեն, ծանրանում են նրա լաւագոյն զգացմունքների վրայ...“ Ի՞նչ հարկաւորութիւն կայ ծանրանալ ,լաւագոյն զգացմունքների“ վրայ, քանի որ ունէինք գործ մի ,լաւագոյն զգացմունքների:վ“ բռնուած մարդու հետ?

- 4). Իզուր կոնսիստորիան աշխատում է իւր գրութիւնը վկաներով հաստատել (Գ. Քուշնարեան, Փախալեան). կարելի է գրել էլի մի քանի ազգանուններ, ով է արգելողը?

- 5) Կոնսիստորը գրում է ,,...այժմ համեմատելի է ազգասէր պարոնի (այսինքն իմս) և արհամարուած հոգևոր հայրերի ժողովրդասիրութեան չափը...“

Շատ հետաքրքիր է ինձ գիտենալ, արդեօք ինչ հետեանք ստացաւ Կոնսիստորին այդ համեմատութիւնից: Իհարկէ՝ ամեն ազգասերները հաւաքւել են Կոնսիստորում, իսկ ես և իմ ընկերները հետեւում ենք մեր անձնական շահերը:

Այն ժամանակ՝ ուր դնենք բազմիցս տասած նախանդամի „բարեխղճութիւն“ բառը, երբ հողի գինը 7000-ից բարձրացրինք մինչև 8000 լուրի, բայց „բարեխղճութիւնը“ պահանջեց 9000 լուրի: Միթէ կարելի է միայն խօսքով ազգասէր լինել?

Սիմֆէրոպոլ, 24 օգոստ.

Երկու խօսք: Շատ խնդրում եմ չը մերժէր տեղաւորել այս իմ երկու խօսքը ձեր խմբադրութեամբ լոյս տեսնող «Մշակի» մօտակոյ ՔՔ-ից մէկում:

Քիշինեվի հայոց կօնսիստօրիայի անդամը «Հովի» № 29-ում կօնսիստօրիայի անունից տպել է մի գրութիւն, որի սկիզբը վերաբերում է կօնսիստօրիայի հասցէին ուղղված իմ բաց նամակին (Մշակ № 136): Անուշադիր թողնելով առայժմ ամբողջ գրութիւնը, որը նոյն իսկ ա-

մենաներողամիտ քննադատութեան չէ դիմանում (իր ժամանակին այդ կապացուցվի), ես կօնսիսատորիայի անդամի ուշադրութիւնը կհրաւիրեմ հետեւեալի վրա. նա գրում է՝ «Սիմֆէրօպօլի հայոց եկեղեցիները երէցփոխան պ. Յ. Քուշնարեանը մոռանալով որ երէցփոխանները լրացրի միջոցով չեն դիմում կօնսիսատորիաներին» և այլն: Իր հերթին կօնսիսատորիայի անդամն էլ մոռանում է, որ ես, իբրեւ երէցփոխ, ստորագրված չեմ կօնսիսատորիային և անկախ եմ: Երէցփոխի յարաբերութիւնները կօնսիսատորիայի հետ արտայայտվում են միայն ձեռական հաստատումով՝ մէկ որ երէցփոխն ընտրված է ծուխից: Այս պատճառով ես, իբրեւ երէցփոխ, ստորագրված չեմ համարում ինձ դիմել կօնսիսատորիային նրա և սրա լիազօրի վրդովեցուցիչ վերաբերմունքի առիթով՝ դէպի վանքապատկան հոգերի աճուրդը: Թող կօնսիսատորիայի անդամը գիտենայ, որ միայն ստորագրեալը՝ ըստ իր պաշտօնի կանոնների դիմում է իր իշխանութեանը իր զեկուցումներով, իսկ ես, իբրեւ ծխականներից ընտրված երէցփոխ, հպատակութեան մէջ չեմ գտնվում և սրա համար էլ դիմեցի կօնսիսատորիային իմ բաց նամակով: Ես ոչինչ չեմ մոռացել:

Երէցփոխ՝ Յ. Քուշնարեան.

Մշակ 1906 թ. № 223.

Սիմֆէրոպօլ, 21 օգոստոսի.

Արամազդ, դու բարկանում ես... դու անիրաւացի ես:

Բենիկ վարդապետը ի պատասխան իմ նամակների («Մշակ» № 136) «Հովի» № 29-ում ճգնում է կոյաջրով հեղեղել ինձ. անուանում է ինձ «կուլակ», «ստախօս», «խուլիգան», «պրօվօկատոր», գործադրում է անվայել դարձուածներ և անհիմն զրախօսում է: Յիշում եմ, երբ վարդապետի հետ խօսում էինք դէմ առ դէմ և հո առաջի, թէ վանքապատկան հոգերի աճուրդի ողջ պատմութիւնը հասարակութեան առաջ կը դնեմ, նա պատասխանեց, որ կը կարողանայ ըստ արժանւոյն պատասխանել ինձ: Պատասխանեց—բայց չափազանց անհիմն և բոլորովին անվայել և աղայական կերպով: Որքան իմ նամակները չափաւոր և կօրրէկտ էին, նոյնքան էլ անպարկեշտանում է անզօր չարութիւնով փրփրող վարդապետը: Այս տեսակ անվայել մրցութեամբ հետու չես գնայ: Ճշմարտութիւնը միշտ էլ ճշմարտութիւն է, իսկ սուտը—միշտ սուտ: Խոստովանվում եմ, որ տեղաւորելով իմ նամակները «Մշակ»-ում, ես սպասում էի հիմնաւոր, գործնական և հանգիստ զրկած պատասխանի: Բայց ի՞նչ կարելի է անել մի մարդու հետ, որն

անիրաւացի լինելով, երկու կէս է լինում արդարացի երեւալու համար: Վարդապետի պատասխանը բնորոշելու համար ուշադրութիւն եմ դարձնում վարդապետի «Հովւի» մէջ պատուախանի երեք ֆրագների վրա. 1) «ես հեռագիրներից մէկի բովանդակութիւնը ասացի» (ասացիք, բայց հեռագիրը ցոյց չը տուիք), 2) «կարող եմ տպացուցանել հեռագիրը ցոյց տալով» (բայց ցոյց չը տուիք) և 3) «հեռագիրն ամենքին եմ տուել» (ովքեր են ամենքը—յիշում եմ, որ վարդապետի խօսքերի և «ամենքի» ցոյց տուած հեռագրի մէջ կար տարածայնութիւն):

Վարդապետի ամբողջ նամակը կազմված է այս տեսակի «հիմնաւոր» առարկութիւններից: Չէ, յարգոյ գործիչ, այդպէս անել և այսպէս արդարանալ չէ կարելի, իսկ բարեկիրթ մարդու, այն էլ մի վարդապետի, վայել չէ հայհոյել:

Այլ ևս պատասխանելու չեմ, ինչպիսի կոյաջուր էլ որ վրաս թափվի:

Երէցփոխ Յ. Քուշնարեան.

Մշակ 1906 թ. № 223.

ԲԱՑ ՆԱՄԱԿ ԲԵՆԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ

Հարասուբազար, հոկտեմբերի 28-ին

Մենք՝ ներքոյ ստորագրող Հարասուբազար քաքաքի հայութեան կեանքով ու նրա մամուլով հետաքրքրվող հայերս, ի մօտոյ ճանաչելով մեր հարևան Սիմֆերոպօլ քաղաքի ներկայ երէցփոխան պ. Յակոբ Քուչնարեանին, որ նա իր հասարակական ծառայութեան կոչման մէջ միշտ էլ եռանդուն, ազնիւ ու ամենագործունեայ անձնաւորութիւն է եղած և է, 'այլ և Ղրիմի Ս. Պաշ վանքի հողերը աճուրդով այս ամառ Սիմֆերոպօլում դրվելու խնդրում պ. Քուչնարեանը սուր հոտառութեամբ և մերձակայ ապագայի հեռանկարը լաւ ըմբռնելով՝ ամեն ջանք գործ էր դնում այդ հողերը Սիմֆերոպօլի հայ ունեւորների միջոցով աճուրդով վերցնել և շրջակայ տաճկահայ գաղթականութեան յատկացնել, որի օգտաւէտ կողմերը կուրացաւ տեսնել կոնսիստորի լիազօր, տխրահռչակ Բենիկ վարդապետը, սրանով հրապարակօրէն մեր խորին զգուանքն ու բողոքն ենք արտայայտում այն անպատկառ յօդուածի դէմ, որ Քիչնեի հայոց կօնսիստօրիայի նախանդամ Բենիկ վարդապետը «Հովիւ» պահպանողական օրգան շաբաթաթերթի № 29-ի մէջ

«Զեր խիղճն է հիւանդ» յօդուածով պ. Քուշնարեանի «Մշակի» № 136-ի յօդուածին է պատասխանում:

Ինչպէս ձեզ, նոյնպէս և յարգոյ պ. Քուշնարեանին լաւ ճանաչում է Ղրիմի հայ հասարակութիւնը և դուք, որ կոչված էք ժողովրդի միջի եզակի գործունեայ անհատներին խրախուսելու դէպի գործ, դուք միանգամայն հասարակ մահկանացուի, մանաւանդ հոգևորականի, անվայել լեզուով ցեխոտում էք ամենքից յարգված մի գործունեայ անձնաւորութեան, որպիսին է անպայման պ. Յակոբ Քուշնարեանը: Միթէ այդ է ձեր կոչումը:

Յովհաննէս Սէլինեան (17 ստորագրութիւն)

Մշակ 1906 թ. № 251.

ՔԻՇԻՆԵՎԻ ՀԱՅՈՑ ԿՕՆՍԻՍՏՕՐԻ ՏԵՂԱՓՈԽՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՑԸ

Բաւական ժամանակ է, որ «Մշակում» ծեծվում է Քիշնևի հայոց կօնսիստօրի հարցը: Խնդիրը շատ հասունացած է ու վերջնական լուծման կարօտ, որի մասին աւելորդ չեմ համամարում ուսւլ հետեւեալ կարծիքս:

Նախ՝ թեմական կօնսիստօրն ու առաջնորդանիստ քաղաքը պէտք է լինի թեմի մէջ ամենաբազմահայ ու կենսունակ քաղաքը, որի նկատմամբ ողոսահայոց մէջ բացառութիւն է կազմում Քիշնկը, ուր հայութեան կատարեալ ամայութիւն է տիրում, ուստի և կօնսիստօրն ու առաջնորդը կամայ-ակամայ անհոգութեան ու անգործութեան են մատնվում, որոնց գեղեցիկ օրինակները տեսել և տեսնում ենք:

Երկրորդ՝ աչքի առաջ ունենալով այն ուրախ հանգամանքը, որ այսուհեաւ մեր թեմակալ առաջնորդն ու կօնսիստօրի ամբողջ կազմը պէտք է լինի ընտրովի, բնական է ուրեմն, որ վերջիններիս անմիջական կօնտրօլը պէտք է լինի թեմիս ժողովրդական ներկայացուցչութիւնը, ուստի անյապաղ պէտք է Քիշնկի ներկայ կօնսիստօրը տեղափոխել անմիջապէս Նոր-Նախիջևան, ուր և կը նստի թեմակալ առաջնորդը, շրջապատված աշխարհական ազատամիտ, ինտելլիգենտ խորհրդատուներով: Նոր-Նախիջևան է թեմական դպրանոցը, նա է բազմահայ գաղութը իր ինտելլիգենցիայով, իր կուլտուրական հաստատութիւններով:

Ուրեմն, առ այժմ թեմիս հայութիւնը և հոգևոր իշխանութիւնը պէտք է ձգտեն մեր թեմի

կօնսիստօրն իր թեմակալ առաջնորդով տեղափոխել ուղղակի Նոր-Նախիջևան: Ղրիմի հայութեան համար պէտք է նոր փոխանորդութիւն հաստատել, որի յաջորդը կը նստէ Սիմֆերօպօլ քաղաքում:

Արդ՝ ովքեր շահազրգուած են այս խնդրով, թող իրանց կարծիքները տան ու միացած ոյժով աշխատենք Քիշինեվի կօնսիստօրը փոխադրել Նոր-Նախիջևան: Թեմի ամբողջ հայութեան շահը այդ է պահանջում:

Յակոբ Քուշնարեան

Մշակ 1907 թ. N 1

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Ս մֆերօպօլ 10 դեկտեմբերի

Խնդրում ենք չը մերժէք տեղաւորել ձեր յարգելի «Մշակի» Ք-ում հետեւեալ տողերը: Զարմանալի է մեր հոռոր հովիւների հայեացքը եկեղեցական-վանքապատկան այն կայքերի վերաբերմամբ, որոնք գտնվում են նրանց կառավարութեան տակ: Եկեղեցու պաշտօնեաները մոռանում են, որ ներկայ դէպքում նրանք միայն ժամանակաւոր կառավարողներ են, իսկ այդ կալ-

ուածները իսկական տէրը դարձեալ մնում է հայ ազգը, որից և՛ իսկապէս՝ այդ կալուածները հասել են եկեղեցիներին ու վանքերին, և եթէ պատահում է, որ հասարակութիւնը ցանկանում է դործադրել նրանց բարեգործական նպատակներով, ընդամին առանց դիպչելու հոգևորականութեան նիւթական շահերին, որոնք կապուած են այդ կայքերի գոյութեան հետ,— այդ բարի ձեռնարկութեան մէջ քիչ է մնում նկատվի մի փորձ՝ նրանց անձնական սեփականութեան դէմ:

Վերոյիշեալ դրութիւնը հաստատովում է այն միջնադէպով, որ տեղի ունեցաւ Սիմֆէրոպոլում սոյն սարվայ մայիսի առաջին օրերը: Յիշեալ ամսի եօթին՝ Սիմֆէրոպոլի հայոց ուսումնարանի շէնքում նշանակված էր աճուրդ՝ Հին-Ղրիմի ս. Խաչի վանքին պատկանող և Պերեկոպի գաւառի Օդիյ-Խիյդաճի հողերը կապալով տալու: Այդ աճրդի կատարելը յանձնված էր Բենիկ վարդապետին: Այս հանգամանքի մասին «Մշակի» № 136-ում կար հաղորդակցութիւն տեղիս հայոց եկեղեցիների երէցփոխ Յ. Քուշնարեանի ստորագրութեամբ. նրա մէջ պ. Քուշնարեանը մանրամասնօրէն և բոլորովին անաչառ կերպով նկարագրում է փաստերն այնպէս, ինչպէս որ նրանք

իրականութեան մէջ տեղի էին ունեցել. այս յօդուածի տակ, «Մշակի» հէնց նոյն Ա-ում, յաջորդում է նոյն հեղինակի բաց նամակը, ուղղված Նոր-Նախիջևանի և Բեսսարաբիայի հայոց հոգևոր կօնսիստօրիային առաջարկութեամբ՝ արդեօք չի՞ ցանկանայ յիշեալ կօնսիստօրիան դրա առիթով և առհասարակ պատասխանել զուտ սկզբունքի հարցի:

Մեր երէցփոխի այդ բաց նամակին հոգեւոր կօնսիստօրիան «Հովիւ» շաբաթաթերթի № 29-ում տալիս է պատասխան, որն իր բովանդակութեամբ արժանի է ուշադրութեան: Ամենից առաջ կօնսիստօրիան պատասխանի փոքրիկ առաջաբանի մէջ երէցփոխի ուշադրութիւնը հրաւիրում է (և՛ ի դէպ ասած՝ բոլորովին անհիմն) այն բանի վրա, որ նա չգիտէ, թէ ինչ կանօններով ու կարգով երէցփոխները յարարութիւն են ունենում կօնսիստօրիաների հետ, և խրատ է տալիս նրան, որ իրան՝ կօնսիստօրիային երէցփոխը պէտք է դիմէ անմիջապէս և ոչ թէ թերթերի միջոցով (ինչ կարևոր հանգամանք): Իր պատասխանը պ. Յ. Քուչնարեանի բաց նամակին կօնսիստօրիան գրում է ոչ թէ շիտակ նրան՝ Քուչնարեանին, այլ, չգիտես ինչ պատճառով, Արմեանսկի քահանային (ըստ երե-

ւոյթին զրդված արհամարհանքի զգացմունքից
դէպի նա. սարսեցէք, պ. երէցփոխ): Այդ պա-
տասխանում կամ յօդուածում կօնսիստօրիան՝ ի-
րան վայել վեհութեամբ՝ զիջանելով իր հօտի
ձանձրացուցիչ ու զահլա տանող տենչանքնե-
րին, իր հոգևոր հովուի միջոցով տալիս է մի
շարք կրթիչ դասեր, պարտաւորեցնելով վերոյի-
շեալ հոգևոր հովուին իր մոլորված ոչխարների
վերաբերմամբ ցոյց տալ զուտ հայրական ինամբ,
սովորեցնելով և բացատրելով նրանց, որպէս զի
նրանք ազնիւ և համեստ լինեն պահանջների մէջ
և հեռու ապօրինի հակումներից. սրանից յետոյ
կօնսիստօրիան դիմում է վանքապատկան հողե-
րի աճրդին վերաբերվող դէպքի փաստային կող-
մի իւրատեսակ լուսաբանութեան ու նկարա-
զրութեան: «Ակնածութեամբ» կարդալով կօնսիս-
տօրիայի թղթի այս մասը, ակամայ գալիս եւ
այն եզրակացութեան, որ՝ հողերն իրանց կապա-
լով տալու համար՝ կօնսիստօրիային առաջար-
կութիւն անող անձերը և ինքը հայոց հոգևոր
կօնսիստօրիան երկու թշնամի կողմեր են, եր-
կու առանձին ցեղեր, որոնք իրար հետ ոչինչ
ընդհանուր չունեն, կամ լաւ է ասել -- առևտրա-
կան երկու ձեռնարկութիւններ, որոնց մաս-
նակցողները կարծես աշխատում են պլոկել ի-

րար: Ամենից առաջ՝ կօնսիստօրիայի հէնց ա-
ճուրդ նշանակելը և յայտարարելը, իսկ յետոյ
նաև՝ հայոց վանքին պատկանող հողի աճրդի կա-
տարելը, թէև զուտ իրաւաբանական կողմից
թոյլատրելի է, բայց ազգային տեսակէտից դա-
տապարտելի է և ոչ մի բանով չարդարացնող,
մանաւանդ ներկայումս, երբ արդէն էջմիածնութիւն
վերջին համագումարում կոյացաւ պատգամա-
ւորներին ժողովի վճիռը, որով եկեղեցական-վան-
քապատկան հողերը պէտք է ճանաչվեն որպէս
ժողովրդական համայնականացրած սեփականու-
թիւն, իսկ այդ կայքերի եկամուտները պէտք է
յատկացվեն հայ ժողովրդի ազգային-կուլտուրա-
կան կարիքների ապահովացման: Կօնսիստօրիան,
ի հարկէ, կարող է առարկել, թէ այդպիսի վճիռ
զեռ նոր է կայացել, աճրդից յետոյ. այո՛, բայց
բանն այն է, որ այսպիսի հայեացք եկեղեցական-
վանքապատկան հողերի վրա՝ որպէս ազգային
սեփականութեան վրա՝ վաղուց, շատ վաղուց
դրուլթիւն է ունեցել և ունի հայ ժողովրդի հա-
մոզմունքների և հասկացողութիւնների մէջ. այս
հայեացքը պահվում է ժողովրդական ոգու խոր-
քերում: Պատգամաւորնորի ժողովը՝ այսպէս ա-
սած՝ վաւերացրեց նրան, ապրելու իրաւունք
տուեց, և ներկայումս՝ այդ գործերը կառավա-

րելու համար՝ արդէն կազմակերպւում են ըայօնական հիմնարկութիւններ՝ քառանդամեան ֆորմուլայի հիմունքներով:

Այսպիսով երբ կայ ցանկութիւն և առաջարկութիւն հէնց իրա՝ հայ հասարութեան կողմից, — թէկուզ յանձին մի փոքրիկ խումբ մարդկանց, — վանքապատկան հողերն իր վրայ առնելու նպատակով, որ նրանցից եկամուտներ ստացվեն հայ հասարակութեան կարիքների համար, — այդ հողերի աճրդի կատարումը ազգային ինքնագիտակցութեան համար վիրաւորական է:

Շարունակելով կօնսիստօրիայի թղթի ընթերցանութիւնը, ուր խօսվում է բանակցութիւնների մասին, որոնք տեղի ունեցան յիշեալ մի խումբ անձերի և կօնսիստօրիայի ներկայացուցիչ՝ Բենիկ վարդապետի միջև, ուղղակի վարանում ես և ինքդ բեզ հարցնում. վայել է արդեօք հոգևոր կօնսիստօրիային, որ պարտական է պաշտպան կանգնել քրիստոնէական սիրոյ և ճշմարտութեան սրբազան աւանդներին, խորասուզվել ու ընկղմվել կեանքի այդ կեդտի մէջ, արտայայտել առևտրականական այնչափ հաշիւ և փողային հետաքրքրութիւն: Ախր մի նայեցէք՝ ինչպէս ծախս է անում կօնսիստօրիայի ներկայացուցիչը: Հողն առաջ տրվում էր տարեկան 7000 ռուբ-

լով. սիմֆերոպօլցիք ու արմեանակցիք, ականջ դնելով Բենիկ վարդապետի աղերսին և արտասուքներին, առաջարկում են 8000 ռ.: Սկզբում ներկայացուցիչը կարծես համաձայնում է առաջարկութիւններին, իսկ յետոյ՝ պայմաններից մի քանիսը գտնում է անընդունելի (ժամանակամիջոցի պայմանը), ապա իբրև թէ զրազրութիւն է ունենում կօնսիստօրիայի հետ և յայտնում է, որ կօնսիստօրիան համաձայն է զիջանել հողը տարեկան միայն 9000 ռուբլով և այլն. մի խօսքով՝ իր բոլոր գործողութիւնների մէջ ցոյց է տալիս դրդումներ և ձգտումներ «գործի մարդու», որը միայն մի նպատակ ունի— «թաւ ձգելու», իսկ ինչ որ հասարակական շահեր, բաներ... Բէ, գետինն անցնեն դրանք բոլորովին: Ըստ երևոյթին կօնսիստօրիան էլ համաձայն է իր ներկայացուցչի այս կշռադատութիւնների հետ, եթէ՛նա, արդէն ձևական պայման կապելով պ. Սափաքի հետ՝ տարեկան 10,000 ռուբլով, առաջարկում է անհանգիստ և ճանձրացնող ազգասէրներին, որոնք տակաւին չեն կորցրել իրանց յոյսերը՝ այդ հողը կապալով վերցնելու համար, համաձայնութեան գալ՝ պ. Սափաքի հետ, որպէս զի սա զիջանէ հողի կապալը յիշեալ անձներին, բայց միայն հէնց նոյն հիմքերի վրա: Կօնսիստօրիայի

այսպիսի հայրական հոգսի համար ազգասէրները, ի հարկէ, պէտք է նրան շատ շնորհակալ լինեն, բայց մենք կարծում ենք, որ նրանք ինքներն էլ կը պանեն պ. Սափաքի ճանապարհը, եթէ բանը դրան մնայ: Կօնսիստօրիան հաւատացնում է, որ նա ոչ մի կերպ չէր ուզում հողն օտարներին տալ, որ նա պատրաստ էր ամեն զիջողութիւններ անելու, ոչ նա բոլոր ոյժերով աշխատում էր եօլա տանել հէնց իր անդամակիցների հետ. բայց չէ՞ որ վերջ ի վերջոյ նա հողը էլի տուեց ոչ թէ հայերին, այլ պ. Սափաքին տարեկան 10000 ըուբլով: Իսկ հայերը առաջարկեցին միայն 8000 ը., նշանակում է՝ հանելուկը շատ հեշտ է լուծվում: Հայերն իրանք են մեղաւոր. ինչո՞ւ նրանք չը տուին 10,000 ը., և եթէ այդ պատահէր, այն ժամանակ Կօնսիստօրիան, համարձակ կարծում ենք, չէր ակնարկի ոչ մի համախմբման կամ մութ դրդումների մասին յիշեալ մի խումբ անձերի կողմից, իսկ նրա պատուելիներկայացուցիչը նրանց չէր անուանի «կուլակներ», «խուլիգաններ» և այլն: Այս ամբողջից միայն այն է պարզվում, որ մեր հոգևորականութեան և հասարակութեան մէջ ոչ մի հոգևոր կապ գոյութիւն չունի, իսկ մի անգամ որ այդպէս է, ուրեմն ուրիշ շահերի, զուտ կեանքի շա-

հերի համերաշխութեան մասին խօսք անգամ լինել չէ կարող, և այնտեղ, ուր կայ զուտ փողային հարց, կօնսիստօրիան խուլ է մնում ազգային կարիքներին:

Սրանով մենք կը վերջացնէինք մեր տողերը, եթէ «Հովուի» նոյն Ռ-ում չը լինէր մի ուրիշ նամակ, նոյն մեր չարաբաստիկ երէցփոխ Յ. Քուշնարեանի: Իր բովանդակութիւնով այդ նամակը, ի հարկէ, հասարակական ոչ մի հետաքրքրութիւն չի ներկայացնում, մանաւանդ որ ընթերցողը, կարդալով կօնսիստօրիայի նամակը, կարող է կատարեալ գաղափար ունենալ վաճառական հողերի միջնադէպքի մասին. բայց նա հետաքրքրական է զուտ հոգեբանական հայեցակէտից, որ նկարում է մեր եկեղեցու բարեպաշտ հովիւների ներքին, հոգևոր աշխարահաս-հայեացքը: Կարդալով այդ գոհար—արտադրութիւնը, ինքդ բեզ հարցնում ես. «Արդեօք պատահմամբ «Մօսկօվսկի Վեդօմօստիի» կամ սահարիւրեակի լրագիր «Վէչէի» մի համարը չէ՞ ընկել ձեռքս», որովհետև այդ նամակի ոճը ապշելի կերպով յիշեցնում է մեր անուանած «պատուելի» թերթերի աշխատակիցների արտադրութիւնները: Բայց երբ հասնում ես ծայրին և տեսնում ես տխրահոչակ Բենիկ վարդապետի

ստորագրութիւնը, ամեն բան պարզվում է: Նա-
յեցէք, ինչ գեղեցկութիւններով լիքն է «յարգե-
լի» վարդապետի նամակը սկզբից մինչև վերջը:
Վարդապետը ուրիշ կերպ չէ կարողանում գրել
և խօսել, բայց եթէ փրփուրը բերնին: Ինչեր
այստեղ չը կան: Ե՛ւ «կուլակ», և՛ «խուլիգան»,
և՛ «գուլուս», և՛ «պրօփօկատօր» և այլն և այլն:
«Վէչէ» թերթի բոլոր ընտիր արտայայտութիւն-
ները: Խեղճ պ. Քուշնարեան և ձեր կապալաոու
ընկերներ: Համափոփոխութեան ենթարկվեցիք,
հա՛, Դուք հարկաւոր կրթութիւն էլ չէք ստա-
ցել, ձեր խիղճն էլ մաքուր չէ, պ. Քուշնարեան,
դուք բարեգործութեան ծածկոյթի տակ ինչ-որ
գաղտնի մտքեր ունէք, դուք խուլիգանական հա-
կումներ ունէք, և այլն և այլն: Բայց կացէք.
միթէ այդ գրողը հոգևոր անձն է, եկեղեցու
սպասաւոր: Հապա ո՞ւր է քրիստոնէական այն
հեղութիւնը, որի մասին այնքան շատ են սի-
րում խօսել պատուելի Տարտիւֆները: Ո՞ւր է այն
եղբայրական սէրը դէպի մերձաւորը, որի մա-
սին այնքան շատ և այնպէս ջերմեռանդօրէն,
երբեմն նոյնիսկ արտասուալից աչքերով, կան-
չում են այդ յարգելի քարոզիչները Աստծու
տաճարում: Ախր եթէ նոյն իսկ րօպէապէս թոյլ
տանք, որ պ. Քուշնարեանը գրել է իր նամա-

կում աշկարա մի սուտ, միջի այդ իրաւունք է տալիս Բենիկ վարդապետին այդպիսի կատաղութեամբ յարձակվելու մարդու վրա և ատամների կրճատցով ամբողջ մաղձը թափելու հէնց իր մերձաւորի վրա: Մենք առաջ չենք բերի իսկական արտայայտութիւնները: Միայն մի բան կարող ենք ասել, որ պ. Քուշնարեանի նամակը իր համեստութեամբ, որիւ է աւելորդ խօսքերի բացակայութեամբ և գործի փաստային կողմի կատարելապէս ճիշտ նկարագրութեամբ ոչ ոքի չէր կարող դիպչել, ևս առաւել վիրաւորել, և, ընդհակառակը, Բենիկ վարդապետի պատասխանը՝ աղաւաղելով ճշմարտութիւնը՝ բոլորովին անիրաւացի վիրաւորանքներ է հասցնում ոչ միայն պ. Քուշնարեանին, այլև Սիմֆերոպոլի հայ հասարակութեան, որովհետև Բենիկ վարդապետը՝ վիրաւորելով մեր յարգելի անդամակցին, այն է դեռ առանց առիթի ու հիմքի, միևնոյն ժամանակ, վիրաւորում է իրան հասարակութեան, որը կատարելապէս հաւատացած է, որ այն մի խումբ անձերը, որոնք ցանկանում էին կապալով վերցնել վանքապատկան հողերը, ոչ թէ իրանց շահերին էին հետամտում, այլ ուզում էին, օգնել խեղճ հայ հողագործներին և երկու ուսումնարանների:

Այս պատճառով մենք, ներքևում ստորագրողներս, չենք կարող չարտայայտել մեր վրդովմունքը հասարակութեան մեր յարգոյ անդամներին ուղղված ինսինուացիաների առիթով, այն անդամներին, որոնք ցանկացան բարի գործ տեսել՝ առնելով իրանց վրա ամենախեղճ հայ երկրագործների կենցաղի բարելաւութիւնը՝ վաճառական հողը կապալով վերցնելու ճանապարհով։ Միաժամանակ կտրականապէս յայտնում ենք, որ Բենիկ վարդապետի մեղադրութիւնը, իբրեւ թէ նրանք ուզում են օգտվել յիշված հողից իրանց անձնական վաստակի համար՝ բարեգործութեան անուան տակ, ակնյայտնի սուտ է։ Այն անձերը, որոնց յարգոյ վարդապետը ճրջնում է վիրաւորել իր կծու խօսքերով, այնքան ժողովրդականութիւն են վայլում մեր հայ հասարակութեան մէջ, որ հոգևոր հովուի բառավիժումները և կաշուց դուրս գալը մեր հասարակութեան աչքերին ներկայանում են շատ խղճով և ամենաքիչը՝ ծիծաղելի։ Մեր յիշողութեանն է գալիս հանգուցեալ Խորէն եպիսկոպոս Ստեփանէի յայտնած միտքը. «Եթէ Տէրն Աստուած մեզ հոգևորականներին վրա ուղարկէր համաճարակ հիւանդութիւն խօլերայի կամ ժանտախտի նման, և մենք՝ բոլոր հոգևորականներս,

և ես էլ նրանց հետ, ոչնչանայինք, այն ժամանակ հայոց ազգը ազատ շունչ կառնէր»:

Մ. Ալեանակի և Կ. Ալեանակի — կալուածատէրք, Կ. Թարասեան — վաճառական, Ռ. Խասապեան — տեսուչ Սիմֆերոպոլի ըայօնի (պետական), Խ. Քէլեան — կալուածատէր, Յ. Սելինեան — նախագահ աղքատաց հոգաբարձութեան, Լ. Թոսունեան — վաճառական, Ա. Գալճեան — դերձակ, Ս. Պետրոսեան — հաշուապահ, Ա. Գասպարեան — խանվէճի, Յ. Զաքիեան — երդուեալ-հաւատարմատար, Գ. Թոսունեան — նկարիչ, Ռ. Թղլիեան — պրովիզոր, Յ. Դաւթեան, Կ. Սեֆերեան — կալուածատէրք, Ս. Բաբեան — պրովիզոր, Գ. Քեպապճեան — վաճառական, Գ. Խորոսանեան — ուսանող, Ա. Թոփալեան — կալուածատէր, Վ. Բաբեան, Ն. Ալեանակի, Ե. Գրիկեան, Վ. Բահաթրեան, Մ. Թարախչեան — ուսուցիչք:

Մշակ 1907 թ. № 5

ԲԱՑ ՆԱՄԱԿ ԲԵՆԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ

Սիմֆերոպոլ, յունվարի 8-ին.

Օդի-Նիյդաճի վանքապատկան հողերի ա-
ճրդի ողջ գործը կատարվել է իմ աչքերի առաջ
և ես, ինչպէս Սիմֆերոպոլի հայերի հասարակա-
կան գործերով փոքր ի շատէ հետաքրքրվողնե-
րի մեծամասնութիւնը, լաւ տեղեակ եմ այդ
խնդրին: Կարդալով «Հովիւ» շաբաթաթերթի
№ 29-ի մէջ ձեր պատասխանը մեր երեսփոխան
պ. Քուշնարեանին, ես ապշեցայ ձեր ստերի ա-
ռաջ, իսկ ձեր պատասխանելու ձևի մասին եր-
կու կարծիք չէ կարող լինել և նա, այդ պատաս-
խանը՝ քիչ բան է աւելացնում ձեր պատւին:
Դուք ճգնում էք (և բոլորովին ի զուր) ապա-
ցուցանել, որ վանքապատկան հողերը վերցնել կա-
մեցող անձինք իրանց անձնական շահի ետևից
էին ընկած և ուզում էին շահվել՝ բարեգործու-
թեան դրօշակի տակ:

Մեր հոգևորականութեան (ի հարկէ՝ ոչ բո-
լոր) արշինով չափել այն մարդկանց չէ կարելի:
Կան մարդիկ, որոնք անհրաժեշտութեան դէպ-
քում կհաստատեն, որ հողի աճրդով վերցնելու
պայմանագիրը կազմել և արտագրել եմ ես և այդ
պայմանների մէջ պարզ տուած է, թէ զրտեղ

էր զնալու հողից ստացված արդիւնքը, թէ հրապիսի հսկողութիւն (կօնտրօլ) էր լինելու և այլ մանրամասնութիւններ: Երբ մի քանի անձանց մէջ միտք յղացաւ. վերցնել վանքապատկան հողերը, պ. Քուշնարեանը քաղաքումս չէր, բայց այդ անձինք՝ լաւ գիտենալով, որ նա չի հրաժարվի մասնակցել բարի գործում աղքատներին օգնել, առաջնորդին տուած իրանց առաջին հեռագրի տտկ նրա ազգանունն էլ տեղաւորեցին: Եւ պ. Քուշնարեանը, քաղաքս վերադառնալով, տմենայն պատրաստականութեամբ համաձայնվեց մասնակցել այս բարի գործին: Որ այդ բոլոր մարդիկը կամենում էին անշահասիրութեամբ ծառայել բարեգործութեանը՝ կը հաստատեն թէ նրանց բարեկամները և թէ թշնամիները, իսկ դուք ձեր վերաբերմունքով սպանեցիք մի գեղեցիկ գործ:

Այս էլ կայ, որ մեր սիրելի հոգևորականութեանը (սակաւ բացառութեամբ), ինչպէս այս հէպտում, հոգիպէս և ընդհանրապէս, ցոյց է տալիս իրան այնպէս, ինչպէս որ գիտէ ձեզ ողջ ազգը: Երկինքն՝ դժբեղել էք մշտապէս արքայազներ սեփական բարիքի համար:

Ս. Յ. Պետրոսեան.

Մշակ 1907 թ. № 27.